

15 tesela haur eta gazte literaturaren mosaiko baterako

PATXI ZUBIZARRETA

**RESUMEN
LABURPENA
ABSTRACT**

El escritor nos ofrece una aproximación a la literatura infantil y juvenil. Tras mostrar, aceptar y denunciar los recelos que genera el propio género, intenta recoger las principales características de dicho campo literario, es decir, la oralidad, cierto tipo de animismo, la fusión de la palabra y la ilustración, el género, etc., y mostrarnos su dignidad y calidad. Por último, descendiendo de la teoría a la práctica, ha analizado diferentes libros, escritores e ilustradores —la Biblia, H. Ch. Andersen y A. Saint-Exupéry, o Asun Balzola— que pueden resultar esclarecedores.

Idazleak Haur eta Gazte Literaturarako hurbilketa gisako bat eskaintzen du. Generoak berak pizten duen errezeloa agertuz, onartuz eta salatuz, literatur arlo horren ezaugarri nagusiak —ahozkotasuna, nola-halako animismoa, hitzaren eta ilustrazioaren uztarketa, generoak...— biltzen saiatu da, eta horren duintasuna eta kalitatea erakusten. Teoriatik praktikara jaitsirik, azkenik, argigarri gerta daitezkeen hainbat liburu, idazle eta ilustratzaile —Biblia, H. Ch. Andersen eta A. Saint-Exupéry, edota Asun Balzola— aztertu ditu.

The author provides us with a look at children's and youth literature. After demonstrating, accepting and denouncing the misgivings generated by the genre, he attempts to bring together the main characteristics of this field of literature, i.e. ; oral literature, a certain type of animism, the fusion of words and illustration, the genre, etc., and show us its dignity and quality. Lastly, moving from theory to practice, he analyses books, authors and illustrators—The Bible, Hans Christian Andersen and A. Saint-Exupéry, or Asun Balzola—that offer insight on the subject. .

**PALABRAS CLAVE
GAKO HITZAK
KEY WORDS**

Literatura infantil y juvenil, géneros, características, H. Ch. Andersen, A. Saint-Exupéry, Asun Balzola

Haur eta Gazte Literatura, generoak, ezaugarriak, H. Ch. Andersen, A. Saint-Exupéry, Asun Balzola

Children's and youth literature, genres, characteristics, Hans Christian Andersen, A. Saint-Exupéry, Asun Balzola

Hona hemen haur eta gazte literaturarako (aurrerantzean HGL) hurbilketa gisako bat; hona hemen ‘Mugalari’ kultur gehigarrian argitaratutako hainbat artikuluren hautaketa gisako bat; eta, horrekin batera, literatur arlo horren ezaugarri nagusiak —ahozkotasuna, nola-halako animismoa, hitzaren eta ilustrazioaren uztarketa, generoak...— eta argigarri gerta daitezkeen hainbat liburu, idazle eta ilustratzaile —Biblia, H. Ch. Andersen eta A. Saint-Exupéry, edota Asun Balzola—; eta, horiekin batera, zeharka, bibliografia lagungarri bat. Hori guztia apaintzeko, azkenik, eta begien gozagarri, Elena Odriozolaren zenbait ilustrazio, HGLko haitzulo altxorrez betera hobeki barnera zaitezten.

Bide batez, bihoakie nire eskerrik beroena M. Asun Monzón-i, Gorka Aulestiari eta, azkenik, Sancho el Sabio Fundazioari, artikulua horietako asko, bertako langileen eskuzabaltasunari esker, bertako areto argi patxadatsuetan idatzi ditudalako.

Inoiz baino gehiago irakurri arren, guk nahi baino gutxiago irakurten da gaur egun. Plazerez, irakurri. Dena dela, idazleak, oro har, prestigio handiko pertsonak dira oraindik ere (Gasteizen, Follet, Coelho edo Pérez-Reverte Printzipal Antzoki handira ekartzen dituzte beren hitzaldi arranditsuak eskaintzera). Prestigio handikoak, bai, gutxienez helduentzat idazten baldin badute, hedabideetan eta salmenta zerrendetan sarri agertzen baldin badira eta, esan gabe doa, haur eta gazte literatura (HGL) egiten ez badute (azken idazle hauek hedabideetan gutxiago agertzen dira, eta salmenta zerrendetan inondik ere ez).

Helduentzako idazleek literaturaren Errauskintzat dute HGL, gutxietsi egiten dute, genero minor irizten diote. Rosa Montero, esate baterako, honela mintzo zen *La hija del Canibal* nobelan: «Betidanik idazte desio izan zuen arren, Luciak ordu arte haurrentzako ipuin higuigarriak idatzi zituen, zeinetan antxumetxoek, oilotxoek eta hartz txurtxoek berriketa gatzbakoak agertzen baitziren, txikigarrien orgia erabatekoan».

Eta helduentzako idazleek arrazoia dute, izan ere halako hamaika testu argitaratzen baitira oraindik ere, generoaren —eta idazleen, eta irakurleen— kaltetan. Eta helduentzako idazleek liburudendetan egiten dituzten sartu-irtenetan, haurrentzako liburuak gainbegiratu, gainirakurri —hain dira laburrak eta hutsaren hurrengoak—, eta ohar-tzen dira zinez kalitate eskasekoak direla: zenbat ñimiño, zenbat moñoño, zenbat politikokizuzenkeria... «Txikientzako txorakeria horiek idaztearen poderioz, Luciak bere izena ezagunarazi du haurrentzako egileen artean, eta gai da bere liburuetatik bizitzeko. Baina ezin esan bere lanak liluratzen duenik. Izan ere, bere lankide gehien-tsuenek bezalaxe, Luciak gorrotatu egiten baititu haurrak». Eta helduentzako idazleek arrazoia dute eta espantuz ohartzen dira liburu-

0. ABRITE PORTAS, KLIS-KLAS

1. HERODES

dendetan gainbegiratutako liburu hutsalak enegarrenez argitaratu direla, eta beraiek, aldiz, irakurle heldua oso kontuan hartzen dutela, heldutzat dutela, eta, begietatik apoak eta tximistak jario, begizkoa egiten diote haur liburuari —eta, bide batez, egileari—. «Azokaren batean Luciak lankideekin bat egiten duenean, bere ogibidea orduantxe egiten zaio inoiz baino okaztagarriago, gazte itxurak eta alai plantak egiten dabiltzan gizon-emakume urtetsu horien artean. Hitzontzi horiek, bera tartean dela, airea ezतिकeriaz eta txikigarriz bete eta bete aritzen dira».

Eta helduentzako idazleek arrazoia dute, eta are gehiago gutxiesten dute HGL, are minorrago irizten diote, are tikiago. Eta mesprezu erabatekoena erakusten dute: isiltasuna. Eta joera baitute beren iritziak izen handien bermearrekin plazaratzeko, diote ezen Borgesek esan zuela haurrentzat idazten duenak haurkeriak jotzeko —berak “puerilitatea” zioen— arriskua izan dezakeela, eta jeneralean gai bideratuegiak erabiltzen direla, edo fantasiotsuegiak, argumentuak linealegiak direla, eta tratamenduak manikeoegiak, eta esplizitoegiak, eta pertsonaiak —edo animaliak, eta bada HGLri “zoologiko literatura” esaten dionik, kaiolatuegia dagoelako edo— xaloegiak izaten direla, garatu gabeak, eta estiloa punch gabea, funtsgabea izaten duela. Baina ez dute esan ere egiten. Esan egingo lukete haurrentzako liburuek ez dutela haginka egiten, eta, HGLko egileen lanturuak eta aieneak gorabehera, ez dutela literatur gehigarrietan zertan tokirik izan. Baina hori ere ez dute esaten eta, Errauskine nola, isiltasunera eta ilunpetara zigortzen dute. Ezinikusia diote eta ez ikusia egiten diote.

Soil-soilik *petit comitén* eta alkoholak lagundurik —helduentzako idazleek uste dute haurrentzako idazleek ez dutela alkoholik edaten eta jaten dituzten gozokien ezतिकeriaz betetzen dituztela beren liburuek—, helduentzako idazleek esaten dute HGL gainbaloratua dagoela, eta “Susmopeko literatura” deituko diote, edo “Printze —eta printzesa, gaineratuko du baten batek burlaizean— txikien literatura”. “Herodesek bezala jokatuko bagenu, hutsalkeria eta azalkeria koloretu hura guztia ezpatan pasatuko bagenu, ez genuke haurrentzako idazle mengel eta xalorik izango”, amaituko dute.

Baina haurrentzako idazle askok ere —bai, “haurrentzako idazleek” idatzi dut— literaturaren Errauskinezat dute, edo izan dute HGL. Eta gutxietsi egin dute. Genero minor iritzi diote. Hans Christian Andersenek zioenez, «irakurleek besterik espero ez zezaten, nire lehen narrazioak *Haurrentzako ipuinak* izenburuarekin plazaratu nituen —...—. Baina ipuinak haurren eta helduen gustukoak gertatu ziren, eta horixe da ipuin narratzaile oren helburua. Jendearen bihotzera iristen hasia, “Haurrentzako” hura kendu, eta hiru liburu gehiago argitaratu nituen, *Ipuin berriak* izenburuarekin». Bernardo Atxagak ere antzeko aitortpena egin zuen orain dela urte asko: «Juan Carlos Egillor ilustratzailea ezagutu arte, ez zitzaidan bururatu haurrentzat idaztea. Beste askok bezala, uste nuen, nolabait esatearren,

**2. BAKARRIK DIRA
BARREGARRI SEKU-
LA AMODIO GUTU-
NIK IDATZI EZ
DUTENAK**

HGL agure onbera eta bizarzurien kontua zela; ez nuen pentsatzen abangoardiekiko erne dagoen baten helburua izan zitekeela».

Asko eta askotarikoak dira, Andersen jaiotzaren urteurrenaren kariaz, Haur Liburuaren Nazioarteko Eguna dela eta, urtero-urtero idatzi izan diren mezuak. Baina denetan ere benetan gauza xebreak, laudorio hutsak eta panegiriko hutsalak irakurri izan ditugu, hala nola «Horregatik senti dezaket/ umetatik maite zaitudala/ eta betiko maite izango zaitudala./ Horregatik oihuka dezaket/ nire askatasunaren/ eta denon askatasunaren/ lanabesik onena zarela.» edota «Kontakizunak niretzat guztiz garrantzitsuak izan dira: nolabaiteko bake mentala eman zidaten, nire horizonteak zabaldu egin zituzten, bakardadea eramateko beharrezko otzantasun eta gaitasuna erakutsi zidaten, eta kuraia eta sendotasuna ateratzea ahalbidetzen duen indarra elikatu zuten».

Baina Miguel Ángel Fernández-Pachecoren edota Shigeo Watanaberen antzera, nik neuk ere bat egiten dut gehiegikerien zerrenda horrekin, eta horrelako kontu erridikuluak —barregarria esatea ez baitzait nahikoa— idatzi izan ditut: «Bizitza, funtsean, itsasoa bezalako da, edo itsasoan barrena egiten den bidaia luze baten antzekoa. Eta abentura eder eta arriskutsu horretan, idazleek beren mezua botila batean sartu, eta itsasoratu egiten dute norbaitek jasoko duelakoan. Are gehiago esango nuke: liburuak gutunak bezalakoak dira eta idazleek gure bihotzeko postontzira bidaltzen dizkigute, bihotzetik bihotzera alegia. Liburu bakoitza zabaltzea, adiskide baten gutuna irakurtzen hastea bezalakoxea da, eta irakurri ahala tristurak arintzen sentitzen ditugu, edo pozak handitzen, edo bidaiatzen hasiak gara... Zeren hori baita liburuaren ahalmen handienetako bat: irakurtzen ari zaren tokitik mugitu gabe ere, sekulako bidaiak egin ahal izatea». Jesus, Maria eta Koxme!

Idazleok transzendente jartzen gara, antza, literaturaz eta liburuez hitz egiten edo idazten hasten garenean. Baina hitz eta adjektibo eta gogoeta horiek guztiak kontrako eztarririk joaten zaizkit. Liburuek hainbeste ontasun eta dohain eta ahalmen baldin badauzkate, zergatik ez dugu irakurleak erakartzea lortzen? Kontrakoa gertatzen dela esango nuke, hau da, liburuaren ontasun eta dohain eta ahalmen horiek guztiak aipaturik, uxatu egiten ditugula irakurleak. Uxatu. Geure lana liburu ederrak sortzea izan beharko litzateke eta, hori, hori ez da batere erraza. Ez, haur eta gazte literatura ona egitea, literatura ona egitea, funtsean, ez da batere erraza.

«Mundua irakurleena da. Liburuaren bitartez noranahi joan gaitzke: beste herrialdeetara munduan zehar, edo urrutiko planetetara. Irakurketaren bidez, naturaren misterioetan sar gaitzke; are besteen bihotza eta gogoia esploratu ere egin dezakegu». Horra 1994an Katherine Paterson idazle ipar amerikarrak idatzi zuena. Baina, lasai,

ez naiz lehengo kontuak berritzen hasiko. Soil-soilik adierazi nahi nuen haren mezua istorio baten kontaketa hunkigarriarekin hasten zela, eta beharbada idazleak hobe zuela horretan amaitzea: «Nire heroi estimatuenetako bat Frederick Douglass ipar amerikar handia da. Douglass esklabutasunean jaio zen, Marylanden, 1817. urtean. Abolizionista, estatu gizona eta Abraham Lincoln-en aholkulari izatera iritsi zen. Douglas haurra zela, bere etxeko andereak alfabetoa eta zenbait hitz erraz irakatsi zizkion, baina etxeko jauna gertatzen ari zenaz konturatu zen. Gizona haserretu, eta bere emazteari debekatu egin zion Frederick gazteari irakasten jarraitzea. Esklabu bati irakastea aldi berean legearen kontrakoa eta arriskutsua zela zioen. “Behin betirako ezgaituko luke esklabu izaten jarraitzeko. Bidenabar, tratagaitz bihurtu, eta ez luke inolako erabilgarritasunik izango bere jabearentzat. Berari ere ez lioke batere mesederik egingo, kalte handia baizik. Urduri eta zoritzarreko bihurtuko luke”. “Orduz geroztik — zioen Douglasssek—, ulertu nuen zein zen esklabutasunak jarraitu beharreko bidea askatasunera iristeko... Irakaslerik gabe ikasteak zuen zailtasunaren jakitun, itxaropen eta erabakitik handiz irakurtzen ikasteari ekin nion...”».

Esanak esan, beharbada Pessoa dugu, bere poemetako batean, adierazi nahi eta adierazi ezin hau, kontraesan hau, alegia, ongien adierazi zuena, hau da, gure sentimenduak adierazi beharra, nahiz eta jakin adierazteko moldea oso dela barregarria, eta erridikulua, eta xelebrea. Poemaren izenburua *Amodio gutun guztiak barregarriak dira* da eta honela dio: «Amodio gutun guztiak/ barregarriak dira./ Ez lirateke amodio gutunak izango/ barregarriak ez balira./ Nik ere, garai batean, amodio gutunak idatzi nituen./ besteak bezalaxe./ barregarriak./ Amodio gutunek, amodiorik bada/ barregarriak/ izan behar dute./ Baina, azken finean,/ bakarrik dira barregarri/ sekula amodio gutunik/ idatzi ez dutenak./ Garai hartara itzuli ahal banintz./ amodio gutun barregarriak/ ohartu gabe/ idazten nituen garai hartara./ Egia esan, gaur egun/ amodio gutun haietatik/ gogoan ditudan gauzak/ barregarriak dira./ (Hitz esdrújulo guztiak,/ sentimendu esdrújuloen antzera,/ berez dira/ barregarriak.)

«Haurrei esker, zoologikoak eratu du Mariasun Landak». Izenburu horixe zuen idazle errenteriarrari buruz, orain dela hilabetetsu, argitaratu zen artikulua batek. Kazetariak segidan argitzen zuenaren arabera, «Mariasun Landari abereak gehiegi edo era berezian gustatzen ez bazaizkio ere, “zoologiko txiki bat” sortu du. Arkakusoa, apoa, elefantea, katua, krokodiloa... protagonista dira bere istorioetan».

Artikulu hark Pako Aristik orain dela hamar bat urte emandako hitzaldi bat ekarri zidan gogora. Idazlea gogait eginik agertzen zen haur liburuetako animalien protagonismoarekin eta, bide batez, ispilu eta tximinia magikoekin, hitz egiten duten txorimaloekin, eta abarren

3. ZOOLOGIKOAK ETA LITERATURA

abarrarekin. Laburbiltze aldera, zehazten zuen: «Haur literaturak niretzako bi ezaugarri baino ez ditu behar: sinesgaitza den gertaera oro baztertzea eta, arazoan aurrean, haurrei eskura duen gauza bakarra erabiltzen erakustea: injenioa, pentsatzeko ahalmena, konponbide magikoak ahaztuta». Pako Aristik gaineratzen zuen hamar urterekin ohartu zela ezen haur liburuek adarra jo ziotela, eta oso gaizki sentitu zela fantasiaz eta irrealtasunaz beteriko istorio haiekin.

Lehen begiratu batean, irudi lezake Mariasun Landa fantasian eta Pako Aristi errealismoan kokatzen diren idazleak direla, eta literaturaren antipodetan daudela, baina ez dut uste, funtsean, horrela denik. Ezer baino lehen, nik uste egileek, beren iritzi eta gustuekin, bi jokamolde, bi jarrera, bi sentsibilitate erakusten dituztela. Baina nago elkarren eremuetan sartu-irtenka ibiltzea ere atsegin dutela (bote prontoan Mariasun Landaren *Nire eskua zurean* ipuin ezin errealistagoa datorkit gogora). Beste molde batez adieraztearren, nago Mariasun Landaren fantastika errealista dela: «Batzuetan arkakuso sentitu izan naiz —zioen *Behinola* aldizkarian argitaratu artikulu batean—, hau da, ezdeus, txiki, kaxkar, baina bizitzeko gogoz. Horrela sentitu nintzen gau batez, duela urte asko, Bartzelonan. Hara eraman ninduten kontuak ez zitzaizkidan ondo irten, etxe ezezagunean nengoan, eta bakarrik. Beti zorroan eraman ohi dudako koaderno horietako bat hartu, eta idazteari ekin nion: arkakuso batek, jaiotzeretan, gurasoei galdegin die: “Zenbat denbora dut bizitzeko?”, izan ere dantzari izan nahi baitu eta presaz ibili beharra baitauka». Horra bakardadearen eta ezintasunaren sentimendu ezin errealistagoa, baina molde sinboliko batean jaso. Baina, horrekin batera, Mariasunen *Ahatetxoa eta sahatz negartia* ipuina ere gogoan dut, batik bat maila sinbolikoan kontatua dagoelako, baina pistola baten agerpenak eta presentziak (nik gogoan dudala, euskal HL-n lehen aldiz) guztiz errealista egiten dutelako. Eta, funtsean, hala gertatzen da, oro har, haur liburu gehientsuenekin.

Baina gertatu ere gertatzen da, eta hauxe besterik ez da Pako Aristiren susmoa —eta salaketa— ezen haur ipuin askotan animaliak —eta objektuak— molde hutsal eta axal batean erabiltzen direla, eta, onenean, marrazkien ederrak ezkatzen duela ipuinen hutsa eta gabestia. Eta izan ere horietan dira gaitzetsi beharreko liburuak. Liburu horien aurrean, zilegi da HL-ri «Zoologikoko literatura» deitzea, baina horien aurrean soil-soilik.

Hala bada, arestian aipatu bi jokamolde, bi jarrera, bi sentsibilitate horiek ez daude inondik ere kontrajarririk. Kontrara, irakurle —eta idazle gisara— nik biak ere ditut gustuko, biak jotzen ditut beharreko literatur hezkuntzan. Argigarriak izan daitezke, zentzu honetan, Juan Kruz Igerabidek *Bularretik mintzora* liburuan ipuin tradizionalei buruz esandakoak: «Amandre ipuinen prozedurak eta haurren adimenaren prozedurak ildo beretik doazenak dira; haurrak ere ipuinekin erakusten duten modu horretantsu ikusten eta bizitzen bide du mundua. Logika eta idazkera bereganatu ez duten gizartean ikuspegi ani-

mistetatik oso hurbil dabilela esan genezake; horregatik egiten zaio hurrari hain erakargarri amandre ipuinen mundu hori. Animismo horren zantzuek gutxienez nerabe arora arte irauten omen dute: landareak, harriak, hodeiak, haizea —animaliak gainera genezake guk—, gu bezala komunikatzen diren elementuak bide dira haurrentzat; guk egiten dugun bizitzaren eta beste izakiek daramatenaren artean ez dago bereizketarik. Haurrek unibertsoarekiko elkartasun betea erakusten dute».

Eta argigarria izan daiteke, zentzu berean, Bernardo Atxagak azken urteotan egin izan duen alegien aldarria: «Irakurri Esoporen alegiak, eta La Fontaine, Iradier edo Samaniegoren bildumak, eta iruditzen zait zentzuz beterik daudela, umorez beterik, eta hainbestetan gaitzetsi izan diren amaierako ikasbide horiei guztiz inozo irizten diet, halako moldez non laranja bat zuritzen den bezain erraz ezaba daitezkeen».

Zin dagit belusezko ahotsak existitzen direla.

Ramon Saizarbitoria

4. BETAURREKOAK, ONGI ENTZUTEKO

Aspaldi handian, Leila izeneko ipuin kontalari bikain bat bizi izan zen. Diotenez, lehorre ikaragarri batean, Leila, nekazariak otoitzean utzirik, mendi gailur batera igo zen. Hodei tiki bat hurreratzen ikusi zuelarik, hitz egiteari ekin zion. Hodeia gelditu egin zen eta adi geratu zitzaion, eta laster batean hainbat eta hainbat hodei etorri ziren, eta zerua estalirik geratu zen. Ipuina zenbat eta liluragarriago izan, hodeiak orduan eta ilunago agertzen ziren. Eta ipuinaren muinera eta ardatzera heldu zelarik, Leilak utzi egin zion hitz egiteari. Hodeiei hots egin zion: “Ipuinaren jarraipena ezagutu nahi baduzue, jaitsi nirekin!”. Hodeiak orduan tximistaka hasi ziren eta erauntsi batean jaitsi ziren ipuinaren amaiera ezagutzearren. Lehorrea, esan gabe doa, desagertu egin zen eta zorientasuna etorri zen nekazarien zoribeltza ordezkatzera.

Halakoxea da, gutxi-asko, Rafik Schamik *Narradores de la noche* liburu xarmagarrian kontatzen digun ipuinetako bat, berriro ere hitzaren dohaina eta ahalmena nabarmentzera datorrena. Baina Euskal Herrian ere izan ziren Leila bezalakoxeko kontalariak. Mayi Ariztiak, esate batera, *Amattoren uzta* liburu gogoangarrian, aditzera ematen digu bere garaian izan zela laurogeitaka urte zituen Josepe izeneko ipuin kontalari bat, Sara eta Zugarramurdi ingurumarietan ibiltzen zena: «Ibilarazten zuten etxez etxe, arto zuriketean, auzo guztiak elkarretarat bildurik arto xuritzen ari zirelarik, hark istorioak erran, eta bertzek entzun, ermerik, logaletu gabe, beren lana gisa hartan aisago eta gehiago egiteko, umore hobean! Halaber, eramanarazten zuten Eguberriko bezpera arratsean, gauerdiko meza bitartean, istorio erraten aritzeko. Bere istorioak kontatzen zituen su bazterrean jarririk, kapelua kendu, eta belaun puntan emanik, begiak erne, urrunera begi-

ra. Ikustekoa zen zein goxoki eta eztiki kontatzen zituen bere istorioak, Ebanjelioa bezain egiak balira bezala, hitz bat ere huts egin gabe! Zer oren goxoak iragan ditudan harekin». Polita da deskribapena, polita da aitortpena eta, polita da, azkenik, izendapena: istorio erraile...

Eta Juan Goytisolok, bere idatzietan, Marrakexeko Djmaa El-Fna azokako azken istorio errailearen desagerpena deitoratu izan badu ere, Antonio Muñoz Molinak gogora dakarkigu ezen, ahotsaren eta hitzaren enkantatzaileak, oraindik ere, egon, badaudela, eta gutxien ustean topa ditzakegula: «Pariseko metroko korridore batean, behin batez, narratzaile arabiar bat ikusi nuen: kontu-kontari ari zen, eta bazirudien bera inguratzen zuten gizonak basamortuko denda batean zeudela: txora-txora eginik zeuden eta ez ziren ohartu ere egiten jendearen atzera-aurreraz edota trenen harrabotsaz».

Guztiarekin, —Juan Kruz Igerabideren hitzetan adieraztearren—, komunikazio estetikoa lortzen dugularik, hitza, ahotsa ez da inondik ere bitarteko bakarra. Sebastià Serranok *El regalo de la comunicación* liburu ederrean diosku ezen, komunikazioa zenbatzen eta neurtzen hasiz gero, hizkuntzak herena besterik ez lukeela beteko. Semiologo katalanak gaineratzen duenez, are harrigarriagoak dira A. Mehrabian ikerlariaren lan baten emaitzak: hitzkuntzaren ekarpena %7ra mugatzen du, eta gainerako %93a honela zatikatzen du: %38a ahotsa litzateke —tonua, erritmoa, kalitatea...— eta %55a hizkuntza ez ahozkoa —aurpegiera, begirakunea, irribarrea, keinuak, imintzioak, ukimena...

Berriro ere Rafik Schamirengana itzuliz, orain hobeki uler daiteke haren beste pasarte hau: «Tumak bazuen bere adiskideetako bakar batek ere ulertzen ez zuen usadio bat. Bakarren bat hizketan hasten zelarik, egunkaria goizez irakurtzeko erabiltzen zituen betaurrekoak janzten zituen. Faris mania hartaz txantxetan hasi zitzaion egun batean, Tumak, mainatsu, erantzun zion: “*Okay*, zuk ezin duzu ulertu, baina nik, ongi entzuteko, betaurrekoak jantzi behar izaten ditut. Hiztunaren begiak eta eskuak ikusi beharra daukat».

Liburuak, zentzu horretan, eta, kontaktari gagozkiola, hankamotz eta maingu gertatzen zaizkigu, baina hain zuzen ere Leila eta Josepe bezalako istorio erraileek transmititu izan diguten oroimen hori guttia, haizeak eraman ez, baina liburuetan jasoa geratu zaigu, gutxienez haien oihartzun urrea bailitzan. Joxe Arratibelen Kontu zaharrak liburu gogoangarria ere asmo horrekin sortu zen; egileak bere haurtzaroan entzundako ipuinak bildu zituen, orduko hitz eta esaera bertsekin, eta hain zuzen ere idatziaren bidez entzun dezakegu aspaldi handian —eta ez hain handian— bizi izan zirenen ahotsa. Eta hain zuzen ere guri dagokigu orain, berriro ere, ipuinak ozen kontatzerakoan —eskolan, ohean...—, ahozkotik idatzira igarotako hitz hori berriro ere ahots bihurtzea. Zentzu honetan, ezin dugu ahantzi hainbat eta hainbat idazlek ahoz goran irakurtzen dutela paperean idatzi berri dutena —dela testuaren jariokortasuna frogatzeko, dela musikalitatea eta tonua neurtzeko—, eta horixe dela hain zuzen ere haur literaturak,

oro har, izan ohi duen ezaugarri nagusienetako bat, hau da, kasik ahozkotasunaren ispilu izatea.

Artean ez zenuelarik ez ile zuririk buruan ez ile beltzik belarri edo sudur hegaletan —plestozenoan, hortxe-hortxe— Bernardo Atxagaren “Haur literaturari buruzko alfabetoa” irakurri zenuen *Jakin* aldizkarian. Kasik aldi berean ipuin eta artikulua zen hartan, HGL-ri buruzko halako ikuspegi zabal eta funtsezkoa jaso zenuen, eta euskaraz ez, baina gaztelaniaz berrirakurri zenuen gerora *Alfabeto sobre la literatura infantil* liburu ederrean (Valentziako Media Vaca argitaletxeak plazaratu zuen, Alejandro Hídalgoaren ilustrazioekin). Kontuak kontu, hala euskaraz nola gaztelaniaz, irakurri zenuen ezen ama nafar askok honela kantatzen zieten beren haurrei:

Bonbolontena, ene laztana,
ez egin lorik basuan:
azeritxuak eramango zaitu
erbia zarelakoan.

Kantuari iruzkin hau erantsi zion Atxagak: «Ohartu naiz sehaska kantuei buruzko bibliografia oso zabala dela mundu anglosaxoian, eta Auden edo Hughes bezalako poeta ospetsuek arazorik gabe tartekatzen zituztela hainbat *nursery rhymes* beren poesia antologietan».

Gaztelaniazko alfabetoan, Atxagak galdera hau plazaratzen zuen: gauza bera gertatzen ote da poesia espainiarrean? Arrapostua, esan gabe doa, ezezkoa zen, Gabriel Celayaren salbuespenarekin eta, ondorioz, hortik haur literaturaren ikusezintasuna segitzen zen. Alabaina, azterketa xeheago bat eginez gero, Federico García Lorca aipatu beharra dago, izan ere, 1928an honako izenburua zuen hitzaldi ezin interresgarriagoa eskaini baitzuen: “Añada. Arrolo. Nana. Vou veri vou”. Gabriel Celayak ere aipatu zuen bere azterketa-antologian, baina ezin ukatuko dugu poeta granadarraren tesia dela harridura eragiten duena: Europako sehaska kantuak eztiak eta monotonoak dira, eta haurrak lotaratzeko estrategiaren zati dira; Espainiakoak, oster, ilunak dira, etsipenetik sortuak, eta tristezia darie. Bitxia bada bitxi, poetak salbuespen bat dakusa: «Euskal sehaska kantuek ere badute ukitu europar hori, eta herri nordikoen halakoxe lirismoa eskaintzen dute, terneziaz eta xalotasun ez-tiz beteak».

Atxagaren alfabetora itzulirik, idazleak honela azaldu zuen haur literaturaren tasun behinenetako bat: «Joera fantastikoa eta pedagogikoa bateratsu ageri dira haur literaturan, eta bien artean gertatzen den tentsioa generoaren ezaugarrietako bat izan liteke». Eta, ur handitan sartzen ari zarela usten duzun arren, ezin duzu ahantzi Gabriela Mistralek sehaska kantua nola definitzen zuen: «Amak bere buruari eskaintzen dion gauza, hain zuzen ere ezertxo ere ulertzetik ez dau-

5. SEHASKA KANTUAK

kan haurrari zuzentzen ez diona». Eta, egia esatera, amak, gau azken-gabe eta ilunegian lasaitzeko eta adoretzeko, sarritan kantatu izan ditu “sehaska kantu” horiek; bere buruari, baina.

Haurtxo txikia negarrez dago,
ama emaiozu titia;
aita gaiztoa tarbernan dago
pikaro jokalaria.

Fantastikotasun eta pedagogia guttixko, hortaz, sehaska kantu askotan. Horrekin loturik, García Lorcak oroitarazi zigun, maitaleari, senarra etxean zela jakinarazteko ere baliagarriak zirela sehaska kantuak:

Palomita blanca
que andas a deshora,
el padre está en casa
del niño que llora.

Palomita negra
de los vuelos blancos,
está el padre en casa
del niño que canta.

Galdera asko dira kantu eta poema eta hitzaldi horiek guztiak jasotzen dituen *Libro de Nanas* liburu ederrak eragiten dituenak (hau ere Media Vacak plazaratua, Noemí Villamuzaren ilustrazio zuribeltz iradokitzaileekin): benetan sehaskarako ote?, benetan haurrentzat —ergo, haur literaturaren atal— ote? “Baina”, egin duzu zeure baitan, “gazte literatura baldin bada gazteek irakurtzen duten guztia, haur literatura ere haurrei irakurtzen —edo kantatzen— zaien guztia ere izango da...”. Ez dakizu. Dakizun bakarra da euskal idazleek, folkloriko altxorra are gehiago aberastuz, lotsarik gabe tartekatu izan dituztela sehaska kantuak beren liburuetan. Imanolek, esate batera, Lizardi, Juan Mari Lekuona, Mikel Arregi, Xabier Lete edo Patziku Perurenaren poemak tartekatu zituen bere diskoetan. Eta, gero, Txema Garces-ek hunkidura handiz bildu zituen *Imanol, in memoriam* diskoan —besteak beste, Antton Valverde, Pier-Paul Berzaitz edo Iñaki Eizmendiren laguntzarekin— (hemen ere galdera: disko hau, egiaz, norentzat ote?). Tradizioaren bidetik, bestalde, Olatz Zugastik *Bulun, bulunka* diskoan, batez ere Azkuek eta Aita Donostiak han-hemenka bildutako hainbat lan harparen laguntzaz eta molde hunkigarrian eskaini zizkigun. Eta horixe da dakizun bakarra: esanak esan, zer nolako plazera, zer nolako atsegina eskaintzen dizuten poema eta kantu horiek guztiak (Gabriela Mistralek dio: «Aitor dut gehien gus-tatzen zaizkidan arrorro-ak txoroenak direla, zeren halakoetan, inon

baino hobeki, logika tokiz kanpo baitago, eta tokitara joan behar baitu»).

Lotxo bat eta lotxo bi,
ama, goxoak ekarri.
Ume guztieri bana eta bina
eta zuretzako hamabi.

Bernardo Atxagak gorago aipatutako abecedarium-a Lewis Carroll-en *Aliceri* buruzko aipamen batekin hasi zuen. Liburua abangoardien abiapuntu izateagatik eta bere ausardia formalagatik goraiatu ostean, hitzez hitz jaso zuen liburuaren hasiera: «Alice nekatzen hasia zen bere ahizparen ondoan jezarrita eta eginkizunik gabe egoteaz; ahizpa irakurtzen ari zen liburua begiztatu zuen behin edo birritan, baina bertan ez zegoen marrazki ezta elkarriketarik ere, “eta zertarako balio du liburu batek”, pentsatu zuen Alicek, “marrazki edo elkarriketarik gabe?”».

Oso oker ez banago, Rosa Montero izan zen galdegin zuena ea zer izan lehenago, hitza edo kantua. Antzina-antzinako kobazuloetako bizimoldea zuen gogoan, baina beharbada marrazkiaren galdera ere egin zezakeen, alegia, zer izan lehenago, hitza, kantua edo marrazkia.

Oso ongi oroitzen dut, aldiz, Italo Calvinok *Sei proposamen milurte berrirako* hartan Leonardo Da Vinciri buruz zioena: «Leonardok harreman gaiztoa zuen hitz idatziarekin. Haren jakituriak munduan ez zuen berdinek, baina latina eta gramatika jakin ez, eta zailtasunak zituen orduko jakintsuekin mintzatzeko. Alabaina, berak ongitxo zekien ezen bere zientziaren atal handi bat hobeki adierazten ahal zuela marrazkiaren bidez hitzaren bidez baino. “O scrittore, con quali lettere scriverai tu con tal perfezione la intera figurazione qual fa qui il disegno?”, idatzi zuen anatomiako bere kaiera batean.» Calvinok argitu zuenez, denboraren poderioz, Da Vincik pintatzeari utzi, eta marraztuz eta idatziz pentsatzen zuen, «marrazkiek eta hitzek diskurtso bakarra osatuko balute bezala».

Begien bistan badago ere, argi dago marrazkia dugu haurrari mundua erakusten dion —lehen— leihoa (orain gogora datozkit La Galera argitaletxearen hitzik gabeko ipuin haiek, edota, oro har, hainbat eta hainbat irudi liburu eder). Bernardo Atxagak, abecedarium hartan, argitzen jarraitzen zuen, ezen, haur literaturaren ezaugarriak elkarriketa eta marrazkia diren bezala, deskribapenen gabezia ere nabarmendu daitekeela: «ilustrazioa izan dadila deskribapen faltak utzitako hutsuneak betetzen dituen».

Argi dago hitza eta marrazkia estuki loturik daudela, eta nekez oroit gaitzkeela Pinotxoz Mazzantiren marrazkirik gabe, edo Alicez Tenniel gabe, edo Perraulten ipuinez Doréren grabaturik gabe (beharbada salbuespen bat ekar daiteke orri honetara, eta hain zuzen ere gure

6. MARRAZKIAK IRAKURTZEAZ

literatur hezkuntzan hain sustraitua dagoen Printze Txikiaren irudia da: antza, New Yorkeko editore baten emazteak, ikusirik Exupéryk paperezko serbiletetan eta hainbat tokitan gizontxo ile hori bat marrazten zuela, harengan oinarriturik haurrentzako zerbait “ez oso konprometitua” idaztea proposatu zion; Exupéryk, baina, hainbat marrazkilari profesionalen zirriborroak ikusi ostean, liburua berak marraztea erabaki zuen...).

Marrazkien garrantziaz maila teorikoan ez, baina maila praktikoan —kasik afektiboan— hunkitu ninduen lehen liburua Leo Meter-en *Cartas a Bárbara* da. Kartzelatik, aitak gutun marraztuak bidaltzen zizkion alabari, eta halako batean diotso: «Egunen batean denbora asko-asko baldin badaukazu eta eskolan zerbait ikasi baduzu, orduan marraztu iezaiozu aitari gutun polit bat». Harrigarria egin zitzaidan marraztu-gutun lotura hura (eta, hain zuzen ere, ideia horretan sortu zitzaidan gero *Marraztuidazu gutun bat* ipuina; eta, hain zuzen ere, baina nerabeentzako liburu batean, ideia bertsua ageri da Gonzalo Moureren *Maito Panduro* ipuinean; hala ere, oraingo honetan aita ijitoa da alfabetatugabea eta kartzelatik idatziko dizkio marrazki-gutunak semeari).

Guztiarekin, oso bitxia da haur eta gazte literaturan gertatzen dena, hau da, haur ttikientzat marrazki handiak ageri dira, ongi kolereztatuak denak ere; baina haurrak, koxkortu ahala, hurrena marrazkiak zuri-beltzean ikusiko ditu, eta, gaztetzearekin batera, ez du marrazkirik izango. Eta, oro har, ahantzi egiten dugu, marrazkilariek beraiek diotena, hau da, marrazkiak ere irakurri egiten direla... Aurrena kolorearen eta, hurrena, marrazkien desagertzeari nik ez diot, berez eta besterik gabe desegoki irizten. Sarri askotan nerabeak berak gutxies-ten ditu liburu marrazkidunak, horrekin nagusitzen ari dela eta bizi-tzako beste aldi batean sartzen ari dela nabarmendu nahiko balu bezala. Editoreek, bestalde, gastu kontuak aipatuko dituzte, baina niri bildumen sailkapen beti-bat eta hautsezin horiek iruditzen zaizkit kritikagarrien (*Atlas sentimental*a gazteentzat —ere— idatzi nuelarik, gaztearen egunerokoa letrez eta marrazkiz osatu nuen, askabide biak nabarmenduz eta parekatuz; baina, esan bezala, bakanak dira gazteentzat izan, eta marrazkiak dituzten liburuak).

Bitxia da, izan, eta esanguratsua: Bernardo Atxagaren euskarazko alfabeto hura gaztelaniaz argitaratu zen orain bizpahiru urte Media Vaca argitaletxean (*Alfabeto sobre la literatura infantil*), helduentzat, eta Alejandra Hídalgoaren ilustrazioekin... «marrazkiek eta hitzek dis-kurtso bakarra osatuko balute bezala».

Nerabezaroa eta gaztaroa definitzeko egin diren ahalegin guztien artean bi nabarmendu genitzake. Alde batera, Goetherena: «Gaztaroa ardorik gabeko mozkorraldia da»; bestera, zeharkakoa bada ere, David Truebarena: «Sendagileak esan zidan: gibelean gaitzik ez, biri-

ketan ere ez, hezurretan gaitzik ez, garunean ere ez, pankreasean gaitzik ez, urdailean ere ez, eztarrian gaitzik ez, organo bital bakar batean ere ez. Eta nik erantzun nion: “Ba ni izurratuta nago, sendagile jauna».

Baina benetan gaitza, eta nekeza, gazte ‘mozkor’ eta ‘izurratu’ horientzat idaztea da... Egia esatera, gaur egungo gazteei literatura papurtua eskaintzeko joera dago: lehen aldiz maitemindu zarela, to liburu lagungarri bat; lehen hilerokoa jaitsi zaizula, to liburu argigarri bat; lehen dezepzioa izan duzula, to liburu altxagarri bat... Gaika, koloreka, adinka, gazteek egun erraztasun guztiak dituzte liburuak hautatzeko. Baina gazteek ez dute irakurtzen. Liburu egokituak dira, errazak, erosoak, baina, hala ere, gazteek ez dute liburutarako joerarik (ahaide gazte batek esaten zidanez, “Mesedez, ez oparitu libururik, bestela etxean irakurrarazi egiten dizkidate eta...”).

Pentsatzen hasiz gero, arrazoi asko aipa daitezke gazteen urruntasun eta gogogabezia hori azaltzeko. Alde batera, zentsura aipa daiteke. Bai, zentsura: ez dugu ahantzi behar, batez ere Euskal Herritik kanpora, haur eta gazte literaturako editorial gehientsuenak konfesionalak direla, eta beldur halako batez heltzen dietela gazteen gustuko gaiei, eta ez naiz ari soil-soilik, batek baino gehiagok pentsa dezakeen bezala, sexuaz (euskal idazleok traba bat baino gehiago topatu izan dugu, zentzu horretan, gure liburuak erdaratzeko orduan); baina, Euskal Herrian, oro har, askatasuna handiagoa izanik ere, gutxi dira gazteentzat idazten duten idazleak, eta irudipena daukat haiengandik urrunxko gaudela, beharbada haien interesak, haien bizipenak arrotzak zaizkigulako.

Ezin da ukatu oso liburu ederrak ditugula, baina Hasier Etxeberriaren ‘Inesa’, Joanex Urkixoren ‘Jaunzuria’ edo Iban Zalduren ‘Ileluzeak’ iragan urrunean kokatzen dira. Bai, egia da, garaia gorabehera, gaiak gaurkotasun handikoak direla, baina nago berriro ere liburuak gazteen interesetatik urrunxko geratzen direla (nik neuk ere, egia esatera, ezintasunik handiena beharbada adin tarte horretarako sentitzen dut).

Noizbait Jimu Iturraldi entzun nion ezen, gazteek, enamorutzen hasten direnean uzten diotela irakurtzeari. Baina Jimuri berari entzuna diot berak ikasgelara saski bete liburu eraman ohi zuela eta, gela osoari liburu bakar bat agindu beharrean, ikasle bakoitzari gutxi-asko gustukoa izan zezakeena eskaintzen ziola. Errezetarik ez dagoen alor honetan, formula bat izan daiteke literatura benetan irakurlearen — haur, gazte edo helduaren— bidelagun izan dadin.

Artikulu hau nola-halako definizioekin hasi dugu eta, amaitu ere, halaxe egin genezake. Joles Senell idazleak adierazi zuenez, Haur Literatura haurrek ere irakur dezaketen hori da; eta Marijo Olaziregik dioen bezala, Gazte Literatura —edo Bidegurutzerako Literatura— gazteek irakurtzen duten gutzia da. Eta nago, nik hogeit urte —edo gehiago— atzera egingo banu, gaztea izango banintz, helduen litera-

tura irakurriko nukeela. Horrexegatik gogoko dut Xabier Etxanizen beste definizio zabal eta biltzaile hau: «HGL, haurrentzat edo gazteentzat idatzia izan ala ez izan, beraiei irakurtzean atsegina sentiarazten dien testu multzoa litzateke. Testu multzo honek, gainera, hizkera berezia izan beharko luke».

Hala bada, gaztea banintz, euskarazko sail ederretan mokoka egin ostean —itzulpenetan bereziki—, batez ere helduen literaturara joko nuke. Arrazoi horrexegatik hautatu dut arestian David Trueba eta haren *Cuatro Amigos* (Anagrama) nobela —berdin-berdin aipa neza-ke, besteak beste, Juan Luis Zabalaren “helduentzako” *Galdu arte* nobela—, gazteen interesetatik hurbil dagoelako, gazteen hizkera —ere— darabilelako, ongi idatzia egon, eta primeran irakurtzen delako, zer pentsa ematen duelako...: «Gogorra duk inor hil beharrik ez izatea. Guk Franco genian, eta jende pila bat. Gorrotoa energia mundiala duk. Zuei mundu asebate batean bizitzea egokitu zaizue eta, jakin ezak, kexatzea debekaturik zagok. Hori, baina, amaitu egiten duk. Gaizki bizitzea zuen ardura izango duk, zuen ardura izango denez, ze gizakiari ongi bizitzea jasanezina egiten zaio. Ez duk normala gaur egun gertatzen dena: gaur egungo agureek hamazazpi urte ditiztek.» Eta hona hemen beste pasarte argigarri bat: «Ba al dakik noiz ohartu nintzen zahartu egin nintzela? Aurreko batean. Mutil batzuk telefono kabina bat apurtzen ari zituan eta nik, besterik gabe ospa egin beharrean, hura konpontzera etorri beharko zen morroiaz akordatu ninduan, edo bakarren batek larrialdi batean telefono harexen beharrean gerta zitekeela. Ohartzen al haiz? Xelebrekeria horretaz pentsatzen ari nintzela konturatu ninduan. Taldearekin bat egin edo irribarre egin beharrean. Kabina txikitzea putakeria galanta zela pentsatu nian. Ohartzen al haiz?» (ez, argi dut ezintasunik handiena adin tarte horretan sentitzen dudala).

1. «Ikuspegi erlijioso nahiz filosofikotik, gure historia emozioak pizteko gai izan ez den historia gorputzik gabea da, izan filosofia klasikoa —Platon—, izan modernoan. Esate batera, Descartesez “Pentsatzen dut, beraz, banaiz” dio, baina ez “Maitatzen dut, beraz, banaiz” edota “Ukitzen dut, haztatzen dut, beraz, banaiz”». Honelatsu mintzo da Sebastia Serrano *El regalo de la comunicación* liburuan, eta gaineratzen du Sortaldean gorputzak ezkututzen jardun dugun bitartean, Sartaldean, gutxienez, gorputzaren halako kultura bat landu dutela.

Oso gogoan dut, zentzu honetan, Fatima Mernissi idazle marokoa-rrak idatzitako *Sueños en el umbral* memoria liburua, izan ere hartan, haur denboran, harem batean bizi izandako esperientziak kontatzen baititu, eta nabarmendu egiten baitu itxitura hartan ipuinak eta antzerkiak —literaturak, oro har— zer nolako eragin liberatzailea izan zuten berarengan: Xerezade mito askatzailetzat zuten, eta, egiten zituzten antzerki lanetan, emakumeen askapena irudikatzen zuten. «Gainera,

8. GENERO NEUTROA

Txamaren antzerkiak aukera ezin hobe eskaintzen zigun gure dohai-
nak deskubritzeko eta kanporatzeko, lotsa gainditzeko eta geure bai-
tako konfiantza handiagotzeko».

2. Hona hemen, beraz, eta zeharka bada ere, gorputzaren eta, *ergo*,
antzerkiaren aldarrikapen bat eta, halarik ere, HGLren ispiluan barre-
na batere isla eta eraginik sortzen ez duena. Eta hona hemen, zentzu
honetan ere, Xabier Diaz Esarteren kritika eta kontakizun gordina:
«Jakin, badakigu generoak hiru balio gramatikal izan ditzakeela hain-
bat hizkuntzatan, gaztelera kasu, eta hiru balio horiek —maskulinoa,
femeninoa eta neutroa— badute parerik, alderik alde, literatura gene-
roekin. Maskulinoa narratiba litzateke; poesia genero —gutziz gu-
txiagotua— femeninoa izango zen eta, antzerkia, genero neutroa. Hau
da, ez da bero ez hotz, indiferentea, inolako pasiorik sortzen ez
duena» (*Calco, Behinola*). Xabier Diaz Esarte antzerki idazleak gai-
neratzen du argitaletxeak eta irakasleak direla, batik bat, gabezia
horren eragile: batzuk, kultur irizpideetan baino gehiago marketing
hutsean oinarritzen direlako eta, bestetzuk, ezohiko lanaren eta buru-
hausteen beldur direlako.

3. Xabier Etxanizek ere nabarmendu egin zuen gabezia hori bere
Euskal HGLren Historia tesian, eta gaineratu zuen 1982an Marijane
Minaberrik *Haur antzerki* lanak ekarri zuen aldaketak apenas izan
zuela segidarik (Montxo Iturbide —*Antzerkilandia, Zine antzerkiak*—,
Manu Lopez Gaseni —*Andoni eta Maddalenen komediak*— eta
Xabier Diaz Esarteren lanean salbu —*Sei haur komedia, a zer nolako
komeria!*). Orain dela zazpi urte argitaratutako ikerketan, honela
amaitzen zuen Etxanizek antzerkiari eskaintako atala:
«Antzerkigintzan hurrengo urteetan emango diren pausuek adieraziko
digute, neurri batean, zein den euskal haur literaturaren egoera». Eta
erantzuna, salbuespenak salbuespen (Yolanda Arrieta, Aizpea
Goenaga, Enkarni Genua...), begien bistakoa da: es-ka-sa.

4. Alabaina, ezin uka daiteke antzerki obra on batek haur eta gazte-
ei eskaintzen dien plazera. Eta plazer hori sortzeko, Xabier Diaz
Esarteren ustetan, ez da derrigorrezkoa antzerkia huts-hutsean egitea:
«antzerki gidoiak oso testu irakurgarriak dira. Zeharo aproposak ira-
kurketa dramatizatzeke, taldeka eta irakasleen gidaritzapean, egiteko-
ak. Pertsonaiekiko identifikazioa, rolen banaketa, entonazioa, hiz-
kuntzaren tratamendua (esaldi laburrak, elkarrizketak, esamoldeak...)
gutziz aproposak dira ikasleen interesak erakartzeko». Eta plazer hori
areagotzeko asko eta asko dira egindako ahaleginak (instituzionalak
—Jaurilaritzaren Hezkuntza Saitetik besteak beste—, eskolarrak —
behin baino gehiagotan nabarmendu izan didate Durangoko
Kurutziaiga ikastolako Joxe Martin Urrutiak egindako lana...). Lukas
Dorronsorok *Eskola Antzerkia* bildumaren 5. alean —1996an— zioen
azken sei-zortzi urtean, Autonomia Erkidegoan bakarrik, mila antzez
gidoi inguru idatzi zirela, eta horiek guztiak eskualdeetako PAT-etan
eskuragarri zeudela, eta begiz jotakoak aipatu bilduma horretan zeu-
dela argitaratuta.

5. Antzerkia plazera ere badelako, Anjel Lertxundik *Letrak kalekantoitik* liburuan Piarres Lafitteren esana jaso zuen: «Itzal xinuz (*ombres chinoises*) eta panpina mugimenduz (*marionettes*), ume ginearik, gure amaso eta izebek komediaxka pollitik ateratzen ziguten. Liho kardatzen eta arto zuritzetan ere, jostatzeko egiten ziren alegiazko aharrak, ala bertsoz, ala hitz laxoz; gaia zer nahitaz hartzen zuten: doteaz, gizon baten hautatzeaz, etxeko lanez, moda berriez. Elkarrizketa horiek, Baxenabarren *disputak* deitzen zituzten, Nafarroan *errandoak*, Ataunen *Zeletin eta Zelemon*». Eta izan irakasle, izan irakurle arrunt, plazer hartu nahi baduzu, irakurri, plazer baduzu —zeure baitan, ozenki edo taula gainean— Lertxundik 222-3. orrialdeetan jasotzen dituen bi perla ederrak, bata Piarres Lafitte berarena eta bestea Aita Donostiak jasotakoa. Ez zaizu damutuko.

Bi gaixo omen ziren, biak ere ospitaleko logela berean, biak ere gaixo larriak. Haietako bat, baina, ezindurik zegoen guttiz, eta ezin zen altxatu ere egin; bestea, ostera, zazpi ahalak eginez gero, gutxienez altxatu, eta leihoraino hurreratzen ahal zen. Eta, hain zuzen ere altxa zitekeena, leiho hegiraino joan, eta gelakide gaixoari handik zer ikusi, horixe kontatu ohi zion: gaurkoan haurrak etorri dira ahateei jaten ematera, gaurkoan elurrak abail-abail eginik utzi ditu zuhaitzak, gaurkoan bikote bat musuka eta eskuketan dabil... Eta gaixo ezinduari bihotz altxagarri eta gozagarri gertatzen zitzaizkion deskribapen hutsal haiek.

Arestiko kontaketa bati baino gehiagori bizitzaren halako ikuspegi poetikoa irudi dakioko, poetikoen apika, baina, edozein gisatan, argi uzten du literaturak, bizigarria eskaintzearekin batera, funtsezko bi osagai dituela: begirada eta hitza. Idazle bakoitzak inguratzen gaituenari, inguratzen gaituztenei bere molde propioan begiratzen die, eta begirakune hori bere jantzi propioaz apainduko du. Bi osagai horiek funtsezkoak dira baldin eta bere poetika osatuko badu.

Italo Calvinok honela zioen: «Nago prosa idaztea eta poesia idaztea gauza berbera izan beharko lirakeela; bi baliapide horien bitartez gure adierazpidea beharrezko izatea bilatzen dugu, bakarra, trinkoa, zehatza, gogoangarria». Zentzu honetan, gogora datozkit Mariasun Landak *Iholdi* lanari buruz esandakoak, alegia, liburu hura idazteko hiztegi eta egitura minimoak bilatu zuela, eta hitz eman nahi izan ziola artean hizketan ez dakien —baina berdin-berdin sentitzen duen— haurrari: horra hor beste poetika bat, eta horra hor poesia liburu bat, hala nahi bada, prosaz egina.

Poema ere gauza minimoa izan ohi da, minimala —nobelaren aldean ipuina den bezala—, eta, bere ttikitasunean —poesian haikua litzateke poema hiperlaburra—, objektu estetiko bat osatzen du. Bada poema bitxi labur bat, honakoa dioena: «Izena dut Mary Landford/ ene eskuak tikiak dira/ ene oinak tikiak dira/ ene ilea beltza da/ ene

9. HORMAK

bularrak ttikiak dira/ ez naiz oso altua/ deskribatu naiz 28 segundutan». Bada, poesia, Mary Landforden antzekoa da inondik ere.

Behinola aldizkariaren zortzigarren alean —osoro poesiari dedikatua—, Juan Kruz Igerabidek dio: «Hitzaren jolasa da poesiaren atea. Jolasarekin batera, beste ezaugarri batzuk ere agertuko dira: sentimenduen adieraztea, bizitzaren misterioa bilatzea, munduaren ikuspegi bat era berezian azaltzea, hizkuntzari adierazpen ezohikoak eta ezkuak ateraraztea, eta, hortik, objektu estetiko bat eraikitzea. Hitz gutxitan laburbiltzeko, haur poesia ibilbide bat da, hitzarekin jolas egitetik objektu estetikoa eraiki eta gozatzerara daraman ibilbidea». Eta bai gozatu ederra, bai poema gogoangarriak azken urteotan, besteak beste, Igerabidek berak, Joxan Ormazabalek, Jon Suarezek edo Xabier Olasok eskaini izan dizkigutenak.

Aurreko batean, prosa genero maskulintzat jo genuen, antzerkia genero neutrotzat, eta poesia, mailakatzeko horretan, genero femeninoa izango litzateke. Eta gaur egun argi dago hemen ere «genero bazterketa» edo, okerragoa dena, «genero bortizkeria» dagoela, batik bat antzerkiarekiko, baina baita poesiarekiko ere, eta prosa gertatu ohi dela garaile. Baina literatura normalizatuko bada, Calvinoren hitzekin adieraztearren, hirurak dira beharrezko eta ezinbesteko, hirurak gogoangarri —are gehiago, agian, euskaraz, generorik ez duenez... Eta normalizazio prozesu horretan eskolak, sarritan esan ohi den bezala, badu erantzunkizunik; baina egitekoak ez dira esparru horretara mugatzen. Antonio García Teijeirok dio: «Eskolaren hain menpe egongo ez den uean, ez eskolatik desagertzen denean —hori, inolaz ere ez—, eskolako hormak naturaltasunez gainditu ahal izango dituean, orduan hitz egin ahal izango dugu literaturaren normalizazioaz».

Gianni Rodarik esan ohi zuen ezen eskolak haurrari errealitatean leihoan barrena sartzen irakatsi behar ziola. Ni nago generoen arteko hormak apurtu beharra dagoela, hala nola egin ohi zuen leiho albora hurreratu ohi zen gaixoak, zeren, antza, egun batez bi gaixoetan zein hilko, eta leiho alboko ohean zetzana hil baitzen. Eri ezinduak, orduan, bihotzondoko samina hartu zuen; baina, gelara beste gaixo bat ekarri aurretik, leiho alboko ohean etzanarazteko eskatu zuen. Hala bada, etzan, etzan dute eta, bakarrik geratu delarik, nekez bada nekez, berak ere zazpi ahalak egin, eta leihoa hurreratzea lortu du. Eta, hara non, haurrak, zuhaitzak edo bikoteak ez, baina horma bat, horma xaharkitu eta arraildu bat besterik ez duen topatu aurrez aurre...

10. ITZULPENAREN MENDEAN

Itzulpenaz, maila teorikoan, gauza asko esan daitezke. Anjel Lertxundiri, esate batera, honela irakurri zenion *Mentura dugun artean* liburuan: «Munduak hots asko baldin baditu, itzulpena da hots horiek nire hizkuntzan entzuteko modua. Euskarak oraindik izendatu ez dituen sentimendu, emozio, ikuskera, bihurtzeko eta bihozkatu

asko dago munduaren eta literaturaren bazterretan —...—. Itzulpena dugu bide bakarra zubi egiteko: beste hizkuntzen eta gurearen artean; kultura unibertsalaren eta euskal gizabanako bakoitzaren artean. Itzulpena beste giro, pertsonaia eta paisaiak geure begiokin ikusteko modua dugu, geure ahotsa ahots orokorrarekin bat egiteko modu ezinbesteko bezain joria». Ryszard Kapuscinskik, esate batera, *El mundo de hoy* liburuan itzulpenaren —eta, bide batez, itzultzailearen— aldarrri egin zuen: «Egileok betiere apal agertu beharra daukagu: argi izan behar dugu beste hizkuntza batean argitaratutako gure liburu bat erdizka besterik ez dugula sinatzen. Gehienetan idazlearen izenak estali egiten du itzultzailearena, eta, hala ere, azken hauek gabe ezin, bada, literatura unibertsalik egon. XXI. mendea itzulpenarena izango da, inondik ere».

Itzulpenaz, maila pertsonalean, gauza asko esan ditzakegu. Eta zuk aitortu beharra daukazu gero eta beharrezkoagoa, gero eta gogokoagoa duzula. Ipuin bat, nobela bat idazten ari zarelarik, hizkuntza duzu lanabes bakar, eta sortze prozesuan beti izaten duzu hiztegien laguntza. Hala bada, hizkuntzarekin duzun harremana joria izaten da, bizia, sutsua. Baina, gero, sortze lana amaitutakoan, gertatu ohi da hizkuntzarekin zenuen tentsio hori apaldu egiten dela, luma dorpetu, eta, zentzu horretan, itzulpena baliabide ezin hobea da hizkuntzaren sen hori teinkaturik edukitzeko, dohain horri bizi-bizi eusteko. Are gehiago kontuan hartzen baduzu itzulpenean ez dagoela iruzur egiterik, gehixeago edo gutxiexago hurbilduko zara originalera, baina hemen ez daukazu itzulginguruka ibiltzerik: X daukazu eta X esan behar, zeharbiderik gabe, apaingarririk gabe (azken aldian, Eric Emmanuel Schmitt-en *Ibrahim jauna eta Koranaren loreak* —gazte— nobela itzultzeko pagotxa izan duzu, eta hor estilorik biluzienez jardun behar izan duzu, bururatu izan zaizkizun esamolde ederrak bazter utzirik). Eta kontua da itzuli bitartean irudimena ere erne izan duzula, eta agian zerbait idaztea bururatu zaizula, eta, ez bat eta ez bi, hasi egin zaitezke, motorrak bero dituzu, ez daukazu hizkuntzarekin berriro ere berotze ariketetan hasi beharrik (beste bitxikeria bat ere gertatu izan zaizu: sortzeko orduan luma eta papera ezinbesteko dituzun arren, itzultzeko ez zaizu axola ordenagailua erabiltzea).

Zorionekoa sentitzen zara: Antoine Galland-en *Ali Baba* eta *Sinbad* bezalako lanak itzuli ahal izan zenituen, edota beste Antoine haren *Printze Txikia* (itzuli bitartean, gainera, beti ibiltzen zara egilearen inguruko informazioa bildu nahian eta ariketa osoa eta aberasgarria da alde guztietatik). Eta zorionekoa sentitu zinen Nagib Mahfuzen guztiz estilo desberdineko bi nobela itzultzeari ekin zenionean: bata, errealista, gordina —*Mirarien kalezuloa*— eta bestea fantasiotsua eta jostarina —*Mila eta bat gauen gauak*—. Eta itzuli bitartean guztiz bat etorri zinen Lertxundiren eta Kapuscinskiren iritziekin. Alabaina, Mahfuzen bi nobelak itzulitakoan, geratzen zitzaizun harridura apurrrak goia jo zuen eta ez zerurako ez lurrerako geratu zinen: idazle egiptoarraren literatur agenteak —ez jakin oso ongi kairoarrak ala

espainiarrak— ez zuen itzulpenarako eskubiderik saldu nahi izan: “Liburua frantsesez eta espainolez baldin badago, zertarako euskara itzuli?” (sic).

Itzulpenaz, maila errealean, gauza asko esan daitezke. Ryszard Kapuscinskik, esate batera, honela zioen: «Mundu multikultural batean sartu gara, eleaniztunean, eta, itzultzaileak hizkuntza bat beste batean bihurtzarekin batera, elkarrengana hurbiltzen gara. Ezin, bada, gaur egungo mundua haiek gabe ulertu. Haien egitekoa ezinbestekoa da gure munduaren etorkizunerako, zeren mundu hau habitatzen dugunok elkar ulertu beharra baitugu, nahiz eta elkar ulertze hori itxuraz oso erraza izan ez. Eta ez naiz soil-soilik arrazoi ideologikoez ari. Kulturarteko komunikazio arazoa ere bada. Ez gara behar bezala jabetzen: ezagutzen dugun atzerriko literatura “egileek” ehuneko berrogeita hamarrean baino ez dago idatzia. Beste erdia itzultzailearen lana da. Hori dela eta, har ezazue nire omenaldi hau: zuek zarete mundua itzultzen duzuenak». Baina argi dago hitz horiek ez dutela balio zenbait jenderentzat eta, okerrago dena, ustez kultu diren zenbait literatur agenterentzat. Eta gertatu zen halako batean Txalaparta argitaletxeko kideek jakin zutela Mahfuz, itzultzailea lagun, bazela katalanez, eta editore katalanek argitu zietela arazoa, egon, Madrilen zegoela. Bi bat urte igaro ziren bien bitartean, azkenean zertarako eta agente madrildarraren iritzia —eta gakoa— ezagutzeko: “Azken batean, Mahfuz idazle bakezalea da” (sic). Kontxo! Orduan argitu ziren kontuak, eta orduan hasi egin behar argibide begi bistakoak ematen (agenteak ez bide daki, jakin, Mahfuzek, idazteko, “integristen” hizkuntza zerabilela, integristek labankada bat eman ziotela pentsatzen zuena esan eta idazten zuelako...). Azkenean, Txalapatarko lagunek, baimenarekin ala gabe, itzulpena argitaratzea erabaki zuten (nahiz eta jakin epaibideetan isun galantari aurre egin beharko ziotela). Azkenean, baimen berantiarrekin plazaratu ziren biak ala biak ere, egile egiptoarra hil eta gutxira.

Itzulpenaz, gurean eta zehazki, Manu López Gaseni arduratu da eta nabarmentzekoak dira haren *Autoitzulpengintza haur eta gazte literaturan* (Utriusque Vasconiae) zein *Literaturak umeei begiratzen zienean* (Pamiela) lanak.

11. LIBURUEN LIBURUA

A. Biblia haurrentzat

Hona Bibliaren hastapena Duvoisin kapitainaren itzulpenaren araberak: «Hastapenean, Jainkoak ezdeusetarik egin izan zituen zerua eta lurra. Eta lurra zen moldegabea eta buluza, eta ilhumbeak gairen ondoren gain guzian; eta Jainkoaren izpiritua ekharria zen uren gainean. Eta Jainkoak erran zuen: Izan bedi argia. Eta argia egina izan zen».

Hona Bibliaren hastapena Elizen arteko Bibliaren arabera: «Hasieran, Jainkoak zeru-lurrak egin zituen. Lurra nahas-mahas hutsa

zen: leize handiaren gain ilunbea. Jainkoaren arnasa uren gainean zebilen. Eta Jainkoak esan zuen: Izan bedi argia. Eta izan zen argia».

Hona Bibliaren hastapena *Zure lehen Bibliaren* arabera: «Itxi itzazu begiak indarrez, indar handiz. Dena ilun dago. Orain belarriak estali. Dena isilean. Aspaldi, orain dela asko eta asko, mundua hasi baino lehenago, dena ilun zegoen, dena isilik. Ez zegoen jenderik... Ez txoririk. Ez animaliarik. Orduan Jainkoa mintzatu zen: Izan bedi argia! Izan dadila eguna! Izan dadila eguzki distiratsu bat! Eta izan zen argia. Eta argia oso ona zen!».

Argi dago: Duvoisinin itzulpena filologoentzat da gozagarri, eta adituentzat (gogoan hartu Napoleonen iloba Luis Luziano Bonaparte euskaltzalearen enkargua izan zela, lapurteraren lekukotasuna izatearren); Elizen arteko Biblia sinestunentzat eta literaturzaleentzat da atsegin; *Zure lehen Biblia*, azkenik, haurrentzat egindako moldaketa duzu, gozagarria eta atsegina. Pat Alexander idazlea da moldatzaile eta apailatzailea, eta benetan lan ederra egin du: nork laburbildu halako liburu bat, nork egokitu haurrentzat Liburuen Liburua esaten zaiona?; horrekin batera, Leon Baxter marrazkilariak ere lan ederra burutu du eta emaitza, oro har —asko eta asko izan baitira bazter utzitako perlak—, bikaina da. Aipatu beharra dago, bestalde, itzulpena Fernando Reyren esku egon dela eta (“ezen” eta “hain-non” gogortxo batzuk gorabehera, nabarmen geratzen baitira testuaren xumean) hau ere txukun baino txukunagoa dela.

Solapan esaten zaigunez, «Zure lehen Bibliaren erritmoa ezin hobea da hurrekin batera Bibliako pasarteak ozen irakurtzeko eta haurrentzat egina bada ere, helduek ere gozatuko dute beren kabuz irakurriz gero». Eta egia da, zeren ahantzixea dugun liburu eder honetan kasik kontatu beharreko guztia kontatzen baita: amodioa, utopia, gerra, heriotza...

Dena dela, irudipena dut haurrentzako idazleok, aspalditxo, ideiez eta urri samar gabiltzala, eta hain zuzen ere Biblia bezalakoetara jotzen dugula istorio bila; Vicente Muñoz Puelles-ek hala egin zuen *El arca y yo* liburuan, eta esango nuke baliabide erraz samarra iruditzen zaidala (nahiz eta Elena Odriozolaren marrazkiekin gozatu ederra har daitekeen), eta hobe dugula *Zure lehen Biblian* bezalako lan serioetan irakurtzea, bere horretan, eta idazle handiek hobe dutela edo isilean egon edo istorio benetakoagoak-berezkoagoak kontatzea.

B. Biblia gazteentzat

Alabaina, sinestuna izan ala ez, aurreiritziak gorabehera, gazteentzat ere testu erakargarria izan daiteke Biblia, izan historia aldetik izan literatura edo erlijioen tradizioen aldetik: nola lantzen den, nolako pasioz hartzen den (bitxia bada bitxi, neurri handi batean liburu bera dute ardatz hiru erlijio monoteistek: juduentzat, Jesus ez zen gertatu espero zuten profeta handia; musulmanentzat, ostera, beste profeta bat

izan zen; eta kristautentzat, argi dago, zer izan den eta zer den —oraindik ere mendebaldeko hotel askotako logeletan, mesanotxeetan, Bibliaren ale bat egon ohi da irakurgai, eta Bushen eguneroko irakurketa omen...). Eta Biblia, bere osotasunean ez bada ere, erakargarria izan daiteke egin izan diren moldaketetan. Euskaraz, Ereinek abiarazitako Gure Klasikoak bilduman bi liburuki ezin aproposagoak ditugu, *Testamentu Zaharreko Istorioak* (I eta II), biak ere Jose Antonio Mujikaren bertsioan.

Istorioekin batera, baina (haur nahiz gazteentzat benetako irakurgai ederrak oroitzeko edo ezagutzeko aukera dugu: Noe, Jose, Moises...), amodiozko kanturik eta pasadizorik ederrenetakoak aurki ditzakegu: bere kapitainaren emaztearekin amodiotan ibili zen Dabidena, edo amodioaren eta erotismoaren ertzean dauden hainbat poema, hala nola Kantarik Ederrena liburuko hau (Duvoisenen bertsioan ekarri dugu hona, haren Kantiketako Kantiketatik): «Zeinen zaren ederra, oi ene maitea, zeinen zaren ederra! Usoaren begiak ditutzu, barnean gordea denik aiphatu gabe. Zure ileak dira Galaadeko menditik igan diren ahuntz arthaldeak iduri. Zure hortzak dira ardi murriztuak iduri, ithurrian garbiturik mendirat igan direnean, guziak ume biritchiekin, eta antzurik ez da hekietan. Zure ezpainak eskarlatazko chingola bat iduri; zure mintzoa ezta da. Nolakoak baitira mingranaren bi erdiak, halakoak dira zure bi mathelak, barnean gordea denik aiphatu gabe. Zure lephoak iduri du Dabiden dorrea, hazkargailuekin egina: mila erredola dilindan daude hartarik, eta hazkarren harmagailu guzia. Zure bi bulharrak dira lilien artean alhatzen diren orkhatzaren bi ume biritchiak iduri. Eguna argi, eta ilhuna suntsi dadien arteraino, goanen naiz mirrako mendira eta isentsuko aldapara. Guzia zare ederra, oi ene maitea, eta itzalik ez da zure baithan».

Munduan gehien saldu diren hiru liburuen artean dago Biblia (*Manifestu Komunista* eta *Printze Txikiarekin* batera); munduan izan diren eta diren istorio guztiak daude, nola edo hala jasorik, Biblian; gisa batera edo bestera, mokoka, atalka edo osorik, irakurri beharreko liburua dugu Biblia, esan bezala, sinestuna izan ala ez. Halabiz.

12. ZORIONEKOAK GU

Diotenez, Eskandinavian negua hain da gorria, hain da iluna eta gordina, ezen, Kopenhage bezalako hirietan, hiritarrek, lantokira alde egiten dutelarik, ez baitute sukaldeko lanpara itzaltzen —eta ez ahan-tzi iparraldeko herriotan apenas erabiltzen dutela gortinarik—. Gisa honetan, kale itzaltzu eta izoztuetan barrena itzultzen direlarik, hiritarrei pozgarria egiten zaie etxeko leihoan argi epela ikustea eta, baka-rrik biziz gero, norbait zain egon daitekeela imajinatzea.

Hans Christian Andersen idazle daniarrak *Ene bizitzaren ipuina* lanean dioenez, bere aita arotza kasik negua bezain hotza zen, kasik negua bezain iluna, harik eta igandea heltzen zen arte: «Aitak beti nahi nuena egiten uzten zidan; izugarri maite ninduen, niregatik bizi

zen. Igandeetan marrazkiak egiten zizkidan, eta antzerkia, eta antzaldatzen ziren panpinak, eta Holbergen komediak irakurtzen zizkidan, eta *Mila gau eta bat gehiago* liburuko ipuinak. Nik ongi gogoratzen dut une horietan bakarrik zela zoriontsu, izan ere, bizitzan, eta, artisau gisara, ez baitzen zoriontsu sentitzen».

Nolako egurra, halako ezpala dio esaera zaharrak, eta ez dago ukatzerik Andersenek gu ere zoriontsu egin izan gaituela bere ipuin ederrekin, baina badirudi bera ere —aitaren gisara— gizon tristea izan zela, eta neguaren kerua zutela bere begiek. Izan Jenney Lind kantari suediarrek errefusatu egin zuelako, izan homosexualitate balizkoa onartzeko gai izan ez zelako, izan —Voltaire, Hoffman, Leopardi edo Verlaineren gisara— itsusia zelako, gizartearen gorespina eta aintza gorabehera, gizon goibel eta mingulina izan zen idazle daniarra.

Itsusitasuna dela eta, *Viaje por España* liburuan —bitxikeria gisara, ongi legoke Euskal Herrian barrena egindako ibilien berri izatea—, idazleak *Ahatetxo itsusia* ipuinarekin zerikusia duen elezahar bat jaso zuen: antza, mairuek uste ezen, belakumeak, arrautza oskola urratzean, zuriak direla; bada, behin batez, bele aita baten harridurak goia jo zuen txorikume zuria bistaratu zitzaioarik; “Deabruaren bisaia!”, atera zitzaion orduan, eta bere lumajeari erreparaturik, ez zuen luma zuri bakar bat ere antzeman; bele amari horren zergatiaz galdegin zioarik, hura, argibiderik eman ezinik gertatu zen: “Ez dut ulertzen, baina nago denborak argituko duela auzi hau”; fru-fru-fru helgaldatu zen orduan bele aita, baina badaezpada ere, txorikumea ongi behatu ote zuen kezkarrekin, habiara itzuli zen, eta orduan umea zuri ez, baina gris antzekoa topatu zuen; belakumea zuri-zuria ez, baina beltz-beltza ere ez zelakoan, atzera berriz hegaldatu zen; eta berriro ere kezka piztu zitzaioarik, habiara itzuli, eta oraingoan belea ikatza baino beltzago topatu zuen... Denboraren poderioz, bele ttikiak bere kolore propioa eskuratu zuen, denen onarpena lortu, baina Andersenek beti idealaren —zoriontasunaren— eta errealtatearen arteko kinkan ikusi zuen bere burua, eta, zentzu honetan, hona Gustavo Martín Garzok dioena: «Ezein istoriok adierazi du ametsaren eta errealtatearen arteko batera ezintasuna *Sirenatxoa* ipuin delikatu eta izugarriak baino hobeki, eta inondik ere idazlearen zinezko autobiografia jasotzen da bertan, hau da, Hans Christian Andersenen, noizbait ere munduko gizonik ezagunena izan zena eta errege nahiz printzeek aintzat hartu izan zutena, zeina, bere bizitzaren akaberan, ipuineko enperadorea bezain biluzik sentitzen baitzen. Zeren, ongi erreparatuz gero, ipuina hitzez ehundutako traje bat besterik ote da? Haren egitekoa egia argitara ekartzea da. Horrexegatik dira, izan, ipuinak, geure burua biluzik ikus ditzagun».

Idazle valladolidarrak hori baino gehiago ere badio, eta gaineratzen du ezen ipuin horixe dela inongo gizakik inoiz idatzi duen ipuinik hunkigarriena eta perfektuena. Guztiarekin, argi dago amodioa eta, horrekin batera, heriotza, dela Andersenen gai nagusia. Orain berrehun urte jaiotako idazleari buruz esan ohi da, heriotzako uanean, gaz-

tetako amodio gutun bat topatu ziotela bularraldean gordea; baina bere nahia argiro idatzia utzi baitzuen, gutun hura irakurri gabe erre behar izan zuten. Kontuak kontu, badirudi Borgesi aurreratutako egin zitzaioala, eta idazle argentinarrak baino lehenago idatzia utzi zuela: «Bekaturik larriena egin nuen: ez nintzen zoriontsu izan».

Alabaina, zorionekoak gu geu gara oraingo honetan. Alde batera, negua —eta batek daki eguraldiari ez, baina gure barnegiroari begira ez ote den urte osoan negu gurean— goxatu eta doi bat argitu egiten digu haren ipuin antologia azkenik euskaraz irakurri ahal izateak eta, bestera, idazlearen jaiotzaren bigarren mendeurrenaren kariatz, albiste ezin hobea izan delako Anaya argitaletxeak haren obra guztia lau liburukitan bildu izana. Lau aleak, gainera, lau idazle handiren hitzaurreekin osaturik datoz, lau ilustratzaile handiren ilustrazio zoragarriekin —tartean Elena Odriozolarenak—. Horrexegatik guztiagatik, lantokitik itzulian, etxeko leihoan klartasun epela ikustearekin batera, gutxienez badakigu, jakin, liburu eder bat dugula zain, gure bihotzen altxagarri.

13. 216B

Asko dira *Printze Txikia* obrari buruz berriro ere mintzatzeko lerroka daitezkeen arrazoiak: azkenean, Mediterraneo aldean Saint-Exupéryren hegazkinaren hondakinak agertu direla; ekainaren 29an haren jaiotzaren 104. urteurrena ospatzen dugula; direnak direla, beti da tenore on liburu gogoangarri honi buruz hausnarketa egiteko.

Orain, eman dezagun, hogeitau urte gutxiago izango banitu, ipuin honi buruz esango nuke ezen bete egiten dituela Miguel Delibesek nobeletarako ezarritako hiru baldintzak, alegia: pertsona bat (Printze Txikia, edo Exupéryren alter ego-a); paisaia bat (basamortua, edo zeruaren sinonimoa); eta pasio bat (hegaldatzea, edo gardentasun betearen lortzea). Esango nuke, halaber, xumetasun gorenaz idatzia dagoela eta, oso elementu gutxiarekin, halako alkimia misterioitsu baten bidez edo, Exupéryk gaurkotetasun handiko obra unibertuala lortu zuela. Eta esango nuke, amaitzeko, pertsona nagusiak eta haurrak kontrajartzen dituela, esan nahi baita, haien joera zenbakiekiko, argibideekiko, itxurrikiko, edukitzearekiko eta presarekiko; eta hauen joera, aldiz, ipuinekiko (haur fantasia errealista da), galderekiko, espontaneitatearekiko, izatearekiko eta unean unearekiko... Hitz batez, arrandiaz konkludituko nuke esanez ezen haurtzaroa, aro kronologikoa baino area-go, arimaren egoera bat dela.

Orain, eman dezagun, hamar urte gutxiago izango banitu, ipuin honi buruz esango nuke ezen lagundu izan nauela egunerokotasunari aurre egiteko, eta, denboraren poderioz, bizitza seriotzen eta zailtzen joan arren, neure barnean sumatzen nuen halako sentiberatasuna —begirada— bilatzeko deia egiten zidala. Eta aitortuko nuke, halaber, liburu hori gutxienez urtean behin irakurtzeko usadioa izaten nuela, ene barreneko haur hori bilatze aldera...

Orain dela bi urte, baina, liburu hau itzultzeko abagunea izan nuen eta, bidenabar, bai obrari buruz bai egileari buruz hausnarketa doi bat egiteko. Eta orain esan beharra daukat harrezkero ez dudala gehiago irakurri, eta neure baitan aztarrika hasiz gero, beharbada dezepzioa aipatu beharko nuke, edo desenkatamendua, edo, gutxienez, kontraesana.

Lehenik eta behin, idazlearen alargunaren, hau da, Consuelo Uncín-en *Memorias de la rosa* autobiografia irakurri nuen. Eta, alde batetik, ez zitzaidan gustatu emazteak erakusten zion menpekotasuna eta lillura (“Mezu bat daukazu gizakiei emateko. Ezerk ezin zaitu gelditu. Ezta nik ere”), baina ezta idazlearen heroi izan behar hura ere (“Tiro egin diezadatela behar dut, gerra zentzugabe honetan garbi eta aratz sentitzeko beharizana dut”). Beste alde batetik, guztiz harrigarria egin zitzaidan *Printze Txikia* zein girotan sortu zen jakitea: idazlea New York-en zegoen, hegazkin istripu larri bat izan ostean; emaztea eta lagunak hutsaren pare erabiltzen zituen; eta, azkenik, sekulako ezinegona sorrarazten zion Frantziaren alde borrokatu ezinak.

Horrekin batera, patuak hala nahi izan zuelako edo, garaitsu hartan Ignacio Hidalgo de Cisneros errepublikar gasteiztarraren *Cambio de rumbo* memoria liburua irakurri nuen. Antza, Sain-Exupéry eta bera Afrikan batera egokitu ziren Cabo Juby-n, eta idazle frantsesaz dio egonaldi hartaz idatzi zituenak gezurra direla; eta nahasi eta puztu egin zituela; eta egile frantsesak, heroe handia izateko, ez zuela zertan enbustekerietan ibili. Bitxikeria gisara, dio ezen, behin batez, lankideek trufa egin nahi izan ziotela, eta lehoi baten larruazala hartuta, duna batera igo zirela, eta Exupéryk hegazkinetik argazkia atera ziela, benetako lehoia zelakoan. Baina bitxikeria are bitxiagoa da, zeren, argazkia *L'Illustration Française* aldizkari zientifikoan agertu baitzen, 1929. urtean, eta hortixe datorke lehoiari «Basamortuko erregea» deitzeko usadioa (baina ez basamortuan ez oihanean ez dago lehoirik, sabanan baizik).

Horrekin batera, kritikei darizkien lausenguen artean, bi kritika gaitzesgarri topatu nituen. Lehenengoa, inondik ere ez susmagarria, hegazkin pilotua —ere— izandako Roal Dahl-ena dugu: «Ezin izango zenukete *Printze Txikia* haur bati ohean irakurri. Hark ez luke esango: “Jarraitu. Jarraitu!”. Filosofikoegia izan, eta umore gabea. Eta haurrentzat ez dago irribarrerik gabeko istorio onik». Bigarrena Carlo Fabrettirena dugu: «Andersen-en ipuin askoren antzera, anti-ipuina baino ez da. Haurrak bere gabeziak eta ezintasunak gainditu beharrean, helduenean menturatzera adoretu beharrean, gelditasunera bultzatzen du, bertan goxo egitera. Haurtzaro ustez idealaren ikuspegia damaigu, baina ikuspuntu nostalgiko eta mitifikatzaile baten bidez. Haurrek gorrotatzen duten liburua da, baina helduak irentsiarazten

saiatzen tematzen dira, haren sentiberakeria sasipoetikoan oinarriturik».

Eta orain, ooren buru eta berrogei urterekin, ziur nago aurten ez dudala *Printze Txikia* berriro irakurriko; ziur nago, hala ere, begirakunea zerura jasoko dudala B612 asteroidea begiztatzeko; eta ziur nago, azkenik, ezen, esanak esan, goiz edo berandu, berriro irakurriko dudala nire literatur heziketan hain gogoangarria gertatu den liburua.

Martxoko CLIJ aldizkariaren (Cuadernos de Literatura Infantil y Juvenil) martxoko alea daukat eskuartean, hain zuzen ere Asun Balzolarek artikulu bat dakarrelako eta bertan bere irakurtzailetasunaren berri ematen digulako.

Aurrena ahozko hitzak nabarmentzen ditu, amonaren hitz misterioitsuak: «Hitzak, hitzak, gauaren ederrean dastatzen diren txokolatinak bezain gozoak». Amonak “refitolera” esaten zion, “desaforada” eta “txoriburu”, eta idazle-ilustratzaileak erabili ere azken hitz hori erabili zuen, gerora, helduentzako liburu bat idatzi zuelarik, izenburu gisara (gaztelaniaz idazten ari zela, Gerardo Markuleta itzultzaileak argitu berri didanez, euskarazko “chori” hitza erabili zuen “lazo” esateko: amonaren hitz misteriosuen oihartzunak...). Ahozko hitzak presentzia haragizkoak dira, eta horiek ere behar-beharrezkoak izan zituen ezbeharrak izan zuelarik: «Hogei urterekin kasik nirearekikoak egin zituen auto istripua izan nuen eta zortzi hilabetez egon behar izan nuen ohean, mugitu ezinik; Ana, ahizpa, kasik egunero etortzen zitzaidan klinikara. Asperduria uxatzeko, nik galdegiten nion: “Ana, ahizpa, Ana, ahizpatxo, zer ikusten duzu leihotik?”. Anak, burua Rekalde abenidara agerturik, erantzuten zidan: “Hauts zirimolak, ahizpa, hauts zirimolak besterik ez”. “Ez ote dira nire nebak, ni erreskatatzera datozenak?”. “Ez ba, akerrak dira, ahizpa, akerrak dira”. Eta irriz karkailaka aritzen ginen».

Hurrena hitz idatziak nabarmentzen ditu, pasioz nabarmendu ere: «Irakurketa, misterioz beteriko astro grafiko haiek ulertzea bizitzaren oihanean defentsazko arma bat zen, eta zenbat eta arma gehiago izan, hainbat hobe, zeren zeure aitak berak giltzapetu baitzaitzake dorre batean». Edo: «Hitzen musikak harrapatzen bazaitu, akabo, ez daukazu zereginik. Bizitzako amodiorik ederrena hasia da, pausatuen, iraunkorrena: irakurketa. Metroan irakurtzen doazen emakumeei begiratzea besterik ez dago (gehienbat haiek dira irakurleenak), Madril-Bilbo autobusean, edo hegazkinean. Zorionsuak dira, eta begirakunea jasotzen dutelarik, eta zurearekin gurutzatu, ez zaituzte ezagutzen: beste tokiren batean daude». Eta hitz idatzietan hiru ardatz ageri dira Asunen irakurketa kasik fisikoetan, izan ere hiru toki horietan baita izan baitzen tarteka edo luzaroan: Ingalaterra («nahiago nituen Brontë kaskarinak Austinen naretasuna baino»), eta Virginia eta

14. LEIHOAK

Leonard Wolf, eta Byron, eta Sylvia Plath...), Frantzia eta Italia; azken bi hauekin, gainera, harreman berezia izan zuen:

a) Frantzia: «Burua apurtu nuen garaian, Aliceren antzera hazi eta deshazi nintzelarik, eta burua lepora nola edo hala itsatsi zidatararik (Peter Panen itzala josten zuen Wendyren antzera?), hamaika hilabetez egon nintzen Collioure-n; orduan —60ko amaieran— ez baitzegoen lorerik Machadoren hilobian». Han gizon lexikologo bat lagun egin zuen, eta *Printze Txikia* liburua izan zuten adiskidetasun haren abiapuntu (gero Molière, Balzac, Barthes eta, batez ere Flaubert etorriko ziren). Eta Asunek seguruenik ez zuen jakingo, baina Saint-Exupéry ere, liburu gogoangarri hori idatzi zuelarik, ozta-ozta irten berria zen onik hegazkin istripu batetik, eta burua apurtu antzean zuen, eta begitartea desitxuratua. Bestalde, editoreek hainbat marrazkilari hautatu zuten Printze Txikia ilustratu zezaten, baina inortxo ere ez zen Saint-Exupéreyren gustukoa gertatu eta, azkenean, idazleak berak egin zituen marrazkiak. Eta ez legoke guztiz oker bi artista hauen alderaketa egin nahi lukeena: biek ere burua loka, biak ere bitalista eta sortzaile peto-petoak, marrazkia eta hitza iturburu beretik darienak...

b) Italia: «Erroman sendagile xarmant bat ezagutu nuen, ni xaramelatzeko Ivan Goncharov-en *Oblomov* nobela oparitu zidana —...—. Eta, ohartzera, harentzat espagetiak sukaldatzen ikusi nuen neure burua». Eta italiararen ahozko hitzak (“lingua toscana in bocca romana”), eta idatzi estimatuak, eta Natalia Ginzburg, eta Gianni Rodari, eta Einaudi editorea bertatik bertara ezagutzeko aukera. Eta, irakurketa haietan guztietan, atseginen, hiru heroi zorigaiztoko: Bovary, Regenta («Kasik Madame Bovary baino gehiago gustatu zitzaidana), eta Ana Karenina.

Italia aipatu berri dugularik, Pinotxo datorkit gogora, eta Pinotxo aipaturik, berehalakoan Mazzantiren marrazki gogoangarriak; edo Frantzia, eta Perrault, eta Doréren grabatu zoragarriak. Gurean, Mariasun Landa aipatzeak, ezinbestean, Asun Balzola dakarkigu gogora, eta, ororen buru, Asun Balzola hizpidera ekartzea Asun Balzola esatea da, idazlea, ilustratzailea, sakon-sakonean dagoen irakurle handia eta, finean, izaera poliedrikoko sortzailea.

Ez dakit Asunek zer ikusiko zuen ospitaleko leihoaren bestaldean, soil-soilik dakit Asunek zabaldu digun leihotik oso ikusmira ederra zabaltzen dela.

15. ZER EGIN

Pinotxo izan da, hastapenetik, maitagarriek lagundu izan duten literatur protagonistetako bat. Baita Colodi ere, zeinak, lehen kapituluaren ordainketarekin, gutxienez, falta zitzaizkion praka berriak erosi ahal izan baitzituen. Eta baita irakurleak ere, zeinak —gogoan izan panpina sudurluzearen abenturak atalka argitaratu zirela—, jakingo-sez beterik egoten baitziren hurrengo kapitulua noiz argitaratuko (dionenez, etorkin italiarrak New York-eko kaian biltzen ziren, Italiatik

abentura berriak zekartzan itsasontzia noiz etorriko). Gaur egun, baina, gutxi dira irrika hori pizten eta itxaronaldi hori eragiten duten liburuek (Rowling edo Laura Gallego Garcíaren kasu), eta asko dira, ostera, horren arrazoiak, eta askotarikoak.

Errealitatea, ez gaitezen engaina, oso bestelakoa da, eta aurreko batean horren isla eskaini zigun Berriako *Mantangorri* gehigarriak. “Gustuko al duzu irakurtzea? Zergatik?”, galderari, Ondarroako Naroak —8 urte— honela erantzun zion: «Ez, ez dut gustuko irakurtzea, aspergarria delako; istorio aspergarriak kontatzen dituzte eta»; Erratzuko Idoiaren —5 urte— arropostua: «Ez, ez zait gustatzen irakurtzea, eta ezta ipuinak ere»; Sestaoko Endikari —6 urte—, gustatu, gustatzen zitzaion, baldin eta norbaitek irakurtzen bazion; eta, Amaiur-eko Julenek —5 urte— ipuinak atsegin, atsegin zituen, baina marrazkiak dituztelako. Hala bada, errealitatearen isla ez, baina zaplaztekoa izan zen, zeren irakurtzeko grina, diotenez, nerabezeroan itzali bide baita...

Horrexegatik guztiagatik, oraingoan Pinotxo ez, baina beste enperatriz errusiar harena datorkit gogora. Antza, bidaiaren bat egiten zuelarik, haren aurretik hainbat mirabe joaten ziren, zertara eta itxura itsusi eta eskasa zuten herrixken kanpoaldeak txukuntzera eta garbitzera. Diotenez, herria itxuraldatzea ezinezkoa zenean, dekoratu gisako batzuk ezartzen zituzten, enperatrizaren begiak gordintasun harekin zikindu ez zitezen. Eta nago hurrekin ere antzeko zerbait egiten dugula: irakurtzaletasun kanpainak egiten ditugu, irakurtzearen onurak aipatzen ditugu —dekoratuak ezartzen ditugu—, baina egiazki gero ez dugu askorik irakurtzen. Ez al zaio honi fartsa deitzen?

Behin batez, neskatila batek esan zidan nahiago zuela —nire— liburu oso bat kopianu, hura irakurri baino (noski, kopianu, telebista ikusi bitartean ere egin daiteke). Dena dela, ez dakit zer den okerragoa, aurreko egoera hori edo saio baten amaieran hurbildu ohi zaizun gurasoek esandakoa: “Eske gure alabak asko irakurtzen du, asko-asko. Kalera ere ez du irten nahi izaten...”. Susmoa dut, auskalo zein arrazoiengatik irakurtzeko joera edo gogorik ez zuten neska-mutilek, bizitza —nolabait esatearren— aberasgarriagoa zutela: jostatu egiten zirela, lagunak zituztela.

Hala nahi izatera, irakurtzeko irrika gabezia horren arrazoiak zerrendatzen has ginteke: ikusentzunezkoen nagusitasuna, irakurgaien desegokitasuna, liburutegi falta, hezkuntzan —plazeraren kaltean— informazio literarioa lantzea... Bai, egia da gaur egun inoiz baino gehiago irakurtzen dela, baina egia da, halaber, literatura gero eta urrunago dagoela irakurlearengandik, hori da errealitatea, horixe da enperatrizari ezkututzen zitzaion errealitatea.

Hala bada, zer egin dezakegu egoera etsipengarri horren aurrean? Horra hor bilera, bisita eta biltzar guztietan behin eta berriro egiten den galdera. Eta, erantzuna izan gabe, beharbada, Víctor Morenoren antzera, galdera bere testuinguru egokian kokatuz hasi beharra dago,

galdera bera erlatibizatu: ez irakurtzea ez da hain larria (“Ez ote da hain larritzekoa Van Gogh-en koadrorik gabeko etxea, edo Mozart-en obra osoa eskura ez daukan etxea?”). Tamalgarria da, noski, gehiago irakurtzea nahi genuke, are noskiago; baina larritzeko arrazoi pisutsuago asko dago munduan.

Beharbada gehiago hitz egin beharko genuke esperientzia estetikoaz, zeina liburuekin ez ezik kantu baten letrarekin, film batekin, komiki batekin, iragarki edo poema solte batekin ere jaso baitaiteke. Gainera —batik bat haurtzaroan—, haurra jasotzaile ez ezik sortzaile ere badela oroitarazi beharra dago, eta ederra dela dohain horiek kamusten ez uztea, eta sortzera laguntzea, izan poema bat, izan kantu bat, izan marrazki bat. Gainera —batik bat nerabezaroan—, gaztetxoak konplize handia topa dezake idazketan, munduaren ispiluan bere burua hobeki kokatzen lagundu baitiezaioke.

Zentzu honetan, Mario Benedettiren ipuin labur bat datorkit gogorra: ama batek, iluntzean, sukaldea jaso bitartean, haurra telebistaren aurrean utzi du; denbora igaro da eta, halako batean, haurra salan ahantzi duela ohartu da: programazioa amaitua da, baina haurra zain dago, begiak telebistako pantailatik bereizi gabe: “Laztana esan dit. Eta zain nago, berriro ere laztana noiz esango”. Pinotxok, ziur nago, “laztana” esaten zien hurrengo atalaren zain amorratzen egoten ziren irakurleei. Eta literaturak, ziur nago, “laztana” esaten jarraitzen du, baina une magiko hori gerta dadin ez dago formula magikorik.

Orain dela lau bat aste, Berriako *Mantangorri* gehigarrian, seguruenik inkesta haren emaitza negatiboaz oharturik, berriro ere luzatu zuten galdera: “Gustuko al duzu irakurtzea?” Orduko hartan askoz ere zaletu gehiago zegoen...